

gidecek insanı bulmanın imkânsız olduğu düşünülürken, sonrasında savaş gibi büyük kırılmalara karşı bile mücadele edecek (hem zihinsel olarak hem de bedeniyle) ne kadar çok insanın olduğu anlaşılmıştır.

15 Temmuz darbe girişimi ve halkın buna karşı verdiği mücadelenin ayrıntılarına girmek muhtelif yayınların konusu olduğu için bu noktalara değinmemeyi tercih ettik. Vurgumuz -bu olay üzerinden- kitle hareketlerini basit parametrelerle açıklamanın yetersizliği üzerine olmuştur. Tek başına bir birey de bireylerin oluşturduğu kitleler de her zaman tahmin edildiği gibi ve kendisinden beklendiği gibi davranmaz. Bu yüzden insan faktörünün devrede olduğu bütün oluşumlarda öngörülemeyen olana, sürprize bir paye mutlaka verilmelidir.¹⁴

Kaynakça

- AKIN, Mahmut H. (2016). 15 Temmuz ile ilgili Sosyolog Görüşleri, Mülakatlar, SOSYODER Sosyologlar Derneği. (link: http://www.sosyoder.net/?page_id=908)
- EARLS, Mark (2009). *Sürü: Kitle Davranışı Nasıl Yönetilir? Nasıl Değiştirilir?* (çev: İclal B. Özçelik), İstanbul: MediaCat Kitapları.
- FICHTER, Joseph (2002). *Sosyoloji Nedir* (çev: Nilgün Çelebi), Ankara: Anı Yayıncılık.
- GÖKA, Erol (2015). “Sessiz Çoğunluk” Neden Sessiz? Yeni Şafak Gazetesi, 31 Mayıs 2015.
- Gulbenkian Komisyonu (2008). *Sosyal Bilimleri Açın* (çev: Şirin Tekeli), İstanbul: Metis Yayıncılık.
- HOFFER, Eric (1978). *Kesin İnançlılar: Kitle Hareketlerinin Anatomisi* (çev: Erkal Günur), İstanbul: Tur Yayınları.
- İŞİK, Gülcan (2011). Toplumsal Hareketler: Tarih-Kuram ve Kapsam. *Toplumsal Hareketler Politikadan Edebiyata, Sanattan Sinemaya, Medyadan Toplumsal Algıya Teorik ve Pratik Analizler ve Yansımalar* içinde. (ed. Gülcan Işık), Ankara: Nobel Yayıncılık, s.1-44.
- İNSEL, Ahmet (2007). *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, 2.Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları.
- KARAUĞUZ, Ahmet Melih (2015). Kitlelerin Sessiz Direnişi: Sivil İtaatsizlik. *Mahalle Mektebi Hayat ve Edebiyat Dergisi*. Kasım-Aralık 2015, sayı:26, s.83-85.
- LE BON, Gustave (1969). *Kitleler Psikolojisi* (çev: Selahattin Demirkan), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- MARSHALL, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.

14 15 Temmuz hareketi ve Türkiye sosyolojisi açısından ne anlama geldiği hakkında kısa bir değerlendirme için bkz. (http://www.sosyoder.net/?page_id=908)

15 TEMMUZ ASKERİ DARBE GİRİŞİMİNİN SOSYOLOJİK OKUMASI

SOCIOLOGICAL ASPECTS OF THE MILITARY COUP ATTEMPT OF JULY 15TH

M. ZEKİ DUMAN*

ABSTRACT

Military coups have been widely observed especially in developing third world countries towards the end of 20th century. The most important justification of coups from Latin America, Africa and South Europe to Asia was the claim that current government has failed in governing the country. Coups removing civilian government from power on one hand and suspending democracy and human rights on the other are evaluated as the most important facts of global political arena. Conflicts and tensions between military and civilian relations regarding the share of power in societies where democracy is rooted caused government problems in countries and military juntas have overthrown existing regimes and governed countries for long years and established authoritarian regimes. Our country experienced military coup attempt nearly one in ten years since the beginning of multi-party political environment in 1950s and each coup became a nightmare for civilian governments as a tradition. In this article, we will discuss sociological aspects the military coup of July 15th differing from all other previous coups in terms of its causes and implementation.

Keywords: Military Coup, Military Junta, Civilian Government, Turkish Armed Forces, FETÖ.

Öz

Askeri darbeler, 20. yüzyılın sonlarına doğru özellikle gelişmekte olan üçüncü dünya ülkelerinde görülmeye başlanmıştır. Latin Amerika'dan Afrika'ya, Güney Avrupa'dan Asya'ya kadar dünyanın birçok bölgesinde karşımıza çıkan darbelerin en önemli gerekçesi, mevcut hükümetlerin ülke yönetiminde başarısız olmalarıdır. Bir yanda silah zoruyla sivil yönetimi iktidardan uzaklaştıran, diğer yandan demokrasiyi ve insan haklarını askıya alan darbeler, dünya siyaset sahnesinin en önemli olgularından biri olarak değerlendirilmektedir. Demokrasinin kurumsallaşmadığı toplumlarda iktidarı paylaşma noktasında kimi zaman asker ve sivil ilişkilerinde yaşanan çatışma ve gerginlik, ülkelerde yönetsel sorunlara yol açmış ve askeri cuntalar, mevcut rejimi alaşağı ederek uzun yıllar ülkeyi tek başına yönetmeyi ve zamanla da otoriter rejimler kurmayı başarmışlardır. Ülkemiz de, 1950'lerle beraber çok partili hayata geçmesine rağmen neredeyse her on yılda bir askeri darbe girişimine maruz kalmış ve yaşanan her darbe, adeta bir gelenek haline gelerek sivil hükümetlerin korkulu rüyası olmuştur. Bu makalede, en son örneğini 15 Temmuz'da gördüğümüz, gerek nedenleri ve oluşumu, gerekse sonuçları itibarıyla önceki darbelerin tümünden farklılaşan askeri darbe girişiminin sosyolojik bir okuması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Darbe, Askeri Cunta, Sivil Hükümet, TSK, FETÖ.

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Giriş

Askeri darbeler, dünya siyaset sahnesinin en önemli olgularından biridir. Özellikle 20. Yüzyılın sonlarına doğru daha çok gelişmekte olan ülkelerde karşımıza çıkmıştır. Arjantin'den Birmanya'ya, Şili'den Mısır'a, Yunanistan'dan Türkiye'ye kadar birçok ülkede zaman zaman askerlerin sivil yönetime el koydukları ve uzun yıllar iktidarda kaldıkları gözlenmiştir. Hiç şüphesiz ki darbelerin gelişmekte olan ülkelerde görülmesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında söz konusu ülkelerde demokrasi kültürünün eksikliği, yaşanan iç çatışmalar, siyasal ve ekonomik istikrarsızlık ve rejim sorunları gelmektedir. Darbelerin en önemli gerekçesi, hükümetlerin sosyal ve ekonomik sorunlar karşısında yetersiz kalması, yaşanan problemlere gerekli önlemleri almaması ve dolayısıyla ülkeyi iç çatışmalara sürüklemesidir.

Tarihin her döneminde askeri darbelere rastlamak mümkündür. İlk örneğini, dünyaya iki bin yıl boyunca hükmeden Roma İmparatorluğu'nda görmüştür. Bu dönemde bazı imparatorlar, mevcut yönetimi alaşağı ederek zorla iktidarı ele geçirmiştir. Aynı şekilde Antik Yunan'da, Mısır'da ve Hindistan'da da askerler zaman zaman iktidarı devirerek yönetime el koymuşlardır. 1799'da Napolyon da aynı bir darbe sonucu iktidara gelmiştir. Dolayısıyla askeri darbeler, tarihin her döneminde ve toplumların birçoğunda görülmüştür. Ancak darbe sonucu yönetimi değiştirmek, Osmanlı gibi bazı imparatorluklarda neredeyse bir gelenek haline gelmiştir. İmparatorlukların yerini alan ulus devletlerde de darbeler sıkça yaşanmış ve günümüzde de halen yaşanmaya devam edilmektedir.

Askeri darbelerin en önemli özelliği, ülke yönetiminde demokratik usullerle başa geçmiş olan hükümetlerin silahlı kuvvetler tarafından alaşağı edilmesi ve anayasanın tanınmamasıdır. Çünkü darbeyi gerçekleştirenler, genellikle devletin koruyucu misyonunu üstlenmekte, devletin bekasından ve ülkenin gidişatından kendilerini sorumlu görmekteler. Benzer şekilde darbeciler, aynı zamanda kendilerini devletin kurucu unsuru olarak gördükleri için yaptıkları darbeyi de haklı, meşru ve yerinde görmekteler. Darbelerin yaşandığı ülkelere bakıldığında genellikle sivil hükümeti deviren, demokrasiyi tanımayan silahlı güçlerin ülkenin hem siyasi, hem de ekonomik sınıfının en önemli kesimini oluşturduğu görülecektir. Oysa demokratik toplumlarda sivil toplum baskın olduğu için askeri sınıf, ülkenin güvenliğinden sorumludur ve siyasetle de ilgilenmez.

Askeri darbelerin yaşandığı toplumlarda siyasal erkin askeri vesayet altında olması, ülke yönetiminde iki başlılığa neden olduğu gibi, sivil iradenin muktedir bir güç olarak işbaşında olmasını da engellemektedir. Onun için bu tür toplumlarda sivil hükümet, ülke yönetiminde özgürce hareket edemediği ve sürekli ordu tarafından alaşağı edileceği korkusu ve kaygısını taşıdığından söz konusu toplumlarda demokrasi de kurumsallaşamamaktadır. Aslında yaşanan her darbe, sadece sivil hükümetin devrilmesine ve milli iradenin sekteye uğratılmasına değil, aynı zamanda toplumun anti demokratik bir düzen içinde yaşamasına, sivil toplumun ve bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasına ve dolayısıyla ülkenin siyasi ve ekonomik açıdan geri kalmasına neden olmaktadır. Nitekim darbeye maruz kalan devletlerin sürekli iç sorunlarla boğuştukları ve gelişemedikleri görülmüştür.

Bazı darbeler, Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, askerlerin yıllarca ülke yönetiminde bulunmasına ve zamanla otoriter bir rejimin kurulmasına yol açabilmişlerdir. Örneğin Arjantin ve Şili gibi ülkelerde askeri cunta, uzun yıllar ülke yönetiminde bulundukları için ülkede sivilleşme, liberalleşme ve dolayısıyla demokratikleşme yaşanmamıştır. Bu tür toplumlarda bireysel özgürlükler ve sivil toplum da gelişememiştir. Bazı darbeler de, Yunanistan ve Türkiye örneğinde olduğu gibi, öncelikle bir ara rejimin kurulmasını, yaşanan iç çatışmalar veya sorunlar çözüldükten sonra da tekrar yeni bir sivil hükümetin başa geçmesini beraberinde getirmiştir. Askeri yönetim, demokrasiyi geçici olarak rafa kaldırmış ve işleri rayına oturtuktan sonra da yönetimi tekrar sivillere devretmiştir.

1. Türkiye’de Askeri Darbelerin Anatomisi

Hiç şüphesiz ki, Türkiye toplumu Osmanlı’dan gelen bir alışkanlıkla olsa gerek tarihinin birçok döneminde askeri müdahalelere maruz kalmıştır. Bilindiği gibi iktidarın babadan oğula geçtiği patrominyal sistem, Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasal düzenini oluşturmuş ve bu siyasal düzen içinde asker ve sivil ilişkileri sürekli bir gerginlik ve çatışmaya sahne olmuştur. Bu çatışmanın bir sonucu olarak darbe ve darbe girişimleri imparatorluğun sarayından hiç eksik olmamıştır. Osmanlı’nın devlet yapılanması genellikle askeri güç temelinde örgütlenmiş, askerler, doğal olarak bu yapılanmanın hem kurucusu, hem de koruyucusu rolünü yerine getirirken aynı zamanda siyasal güç üzerinde de etkili olmuştur. Askeri bir devlet özelliği gösteren Osmanlı, bu yönüyle yedi yüz yıl boyunca üç kıtada hâkim bir güç olmayı başarabilmiştir.

Osmanlı'da asker ve sivil bürokrasi iç içe geçtiği için askeri sınıf, hem devletin tüm kademelerinde, hem de siyasal güç üzerinde kayda değer bir ağırlığı söz konusu olmuştur. Askeri kesim, bu yapı içinde güçlenerek sistemin işleyişini ele geçirdikleri için başa geçen her padişah, adeta bu kesime göbek bağıyla bağlanmış ve onlara maddi ayrıcalıklar tanımak zorunda kalmıştır. Yeniçeriler, bir yandan Osmanlı askeri sisteminin belkemiğini oluştururken, diğer yandan imparatorluğun en çok nimetlerinden faydalanan kesimlerin başında gelmiştir. Askeri vesayetin siyasal sistemin temelini oluşturduğu ve askerlerin egemen bir güç olarak bu sistemin merkezinde durduğu böyle bir düzende bürokraside de zaman zaman ciddi çatışmalar yaşanmış, toplumda da devlete yönelik memnuniyetsizlikler baş göstermiştir.

İmparatorluğun patrominyal yapısı içinde oluşan iktidar mücadelesi, genellikle askerlerin gerçekleştirdiği isyanlarla ve yönetimin sürekli el değiştirmesiyle son bulmuştur. Ancak "isyanlar genel olarak incelendiğinde uzun süreli iktidarların rahatsızlıklara yol açtıkları görülmektedir. Uzun süre bir makamda bulunma Osmanlı sistemi gereği, kadrolaşmayı beraberinde getirmekteydi. Başa gelenler, daha iyi iş görebilmek için kendi "kapı halkını" kadrolara yerleştirmekte ve diğerlerinin yükselmesine pek fazla müsaade edilmemekteydi. Rakipler de, iktidarın verdiği güçle, başkentten uzaklaştırıldıklarında tam manası ile tekeli bir yönetim başlamakta idi. İktidardaki bu tekelleşme, zamanla muhalifleri de doğurmakta ve bu muhalifler genelde isyanın arkasındaki gerçek güçler olmaktadır" (Afyoncu vd., 2016: 29).

Osmanlı'da isyanların yaşanmasının hiç şüphesiz ki birçok farklı nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında yukarıda da ifade edildiği gibi devletin örgütsel yapısında ve bürokratik sistemin temelinde çoğunlukla askerlerin bulunmasıdır. Silahlı güçler, bir yandan siyasal gücü kontrol etmeye çalışırken, diğer yandan muktedir bir güç olarak ülkenin yönetimini elinde bulundurmaya veya en azından onu kullanmaya çalışmış, yaşanan bu durum, doğal olarak devletin idaresinde iç çatışmalara ve iktidar kavgalarına neden olmuştur. Gerçekten de Osmanlı'da isyanların ve darbelerin eksik olmadığı bir dönem neredeyse yok gibidir. Aslında Osmanlıda isyanların ve darbelerin tarihi, Fatih Sultan Mehmet döneminde 1446 Buçuktepe İsyanı ile başlamış ve 1913'teki Babıali baskınıyla da sona ermiştir. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra askeri darbeler sıkça yaşanmıştır. Nitekim toplamda 36 Osmanlı padişahından 12 tanesi isyan veya darbeye tahtını kaybetmiştir (Afyoncu vd., :11). İlginç olan taht kavgalarının arkasında sürekli askerlerin özellikle de yeniçeri ocağının bulunmasıdır.

Demokrasinin işleyişini sık sık kesintiye uğratan askeri darbe geleneği, Osmanlı'dan Cumhuriyete tevarüs etmiştir. Diğer bir deyişle, Osmanlıda devlet yönetimine kanlı darbelerle el koyan askeri irade, Cumhuriyet döneminde de bu geleğeni devam ettirmiş ve birçok kez müdahalelerde bulunmuştur (Tayyar, 2013:11). Cumhuriyet tarihinin bütününe bakıldığında bu gerçeği görmek mümkündür. Bilindiği gibi Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş mücadelesini başarıyla tamamladıktan sonra temel hedefinin, Türkiye'yi liberal, çoğulcu ve demokratik bir siyasal yapıya kavuşturmak ve muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkartmak olduğunu söylemiştir.

O günün koşullarında bunları gerçekleştirmenin ne kadar imkansız olduğunu bilmesine karşın bu yöndeki niyetini ortaya koymaktan çekinmemiş, hatta 1930'da arkadaşı Fethi Bey'i yeni bir partinin kurulması için teşvik etmiştir. Bir yandan orduyu siyasete bulaştırmamaya çalışırken, diğer yandan da dinin siyasete karışmamasına özellikle de kışlaya girmemesine özen göstermiştir. Ancak Atatürk'ün öngördüğü çoğulcu siyasal rejim, maalesef o dönemin koşulları içinde gerçekleşemedi (Yılmaz, 2014:389). Hatta çok partili sisteme geçildikten sonra da askerler, neredeyse her on yılda bir yönetime el koyarak anayasayı ve demokrasiyi askıya aldılar. Gerçekleşen her darbenin kendine özgü nedenleri bulunmakla beraber, hepsinin ortak yanı, ülkeyi hem ekonomik, hem de siyasi açıdan sürekli geriye götürmesi, Türkiye'nin dünyada hak ettiği yere gelmesinin engellenmiş olmasıdır.

Türkiye'de yirmi yedi yıllık tek parti dönemini sona erdiren 1950 seçimleri, Demokrat Partinin iktidara gelmesini ve dolayısıyla çok partili sisteme geçilmesini sağlamıştır. Ülkemizde 14 Mayıs 1950'den beri meydana gelen darbe girişimlerine bakıldığında son derece kabarık bir listeyle karşılaşırız (Ofaz, 2016). Bu listede yer alan; 1960, 1971 ve 1980 askeri darbeleri başarılı olmuş, ancak diğer darbeler, genellikle silahlı kuvvetlerin içinde yer alan subayların emir komuta hiyerarşisi içerisinde harekete etmemeleri nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. Söz konusu darbe ve darbe girişimlerinin listesi şöyledir:

1	8-9 Haziran 1950 Darbe Girişiminin Önlenmesi
2	1957-58 Darbe Planının Önlenmesi
3	27 Mayıs 1960 Darbe Girişimi
4	22 Şubat 1962 Darbe Girişimi
5	20 Mayıs 1969 Darbe Girişimi
6	9 Mart 1971 Darbe Girişimi

7	12 Mart 1971 Darbesi
8	2 Eylül 1980 Darbesi
9	28 Şubat 1997 Darbesi
10	27 Nisan 2007 Muhtırası
11	15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi

Son altmış yıl içinde üç darbe, dokuz da darbe girişimine sahne olan Türkiye'nin halen demokratik yapısından taviz vermeyerek yoluna devam etmesi son derece önemlidir. Zira sıkça darbelere maruz kalan ülkelere bakıldığında birçoğunun hâlen otoriter rejimlerle veya askeri vesayetin hüküm sürdüğü yarı sivil yönetimlerle idare edildiği görülecektir. Bu durum, Türkiye'deki askeri sistemin hem mantığını, hem de darbe ile aslında neyin amaçlandığını da ortaya koymaktadır. Bütün bunlardan ziyade burada esas üzerinde durulması gereken konunun/soru(nun), darbelere doyamayan ama bir türlü de demokrasiyi oturtamayan bir sistemin nasıl revize edileceği veya neden darbelerin bir türlü son bulmadığıdır. Türkiye'de liberal/özgürlükçü, demokratik bir siyasi sistemin/rejimin kurul(a)mamasının temel nedeninin aslında, bir takım siyasi kişiliklerin ya da grupların/ örgütlerin öznel niyet, talep, tutum ve davranışlarından tamamen bağımsız olarak, bu türden bir siyasi sistemi/rejimi sürdürebilecek toplumsal yapının eksikliğinde ya da yokluğunda aramak gerekmektedir (Yeniçeri, 2015:17). Bu toplumsal yapı bilinmeden söz konusu darbelerin ne nesnel koşullarını, ne de sonuçlarını doğru analiz etmek mümkün olmayacaktır.

Türkiye'nin toplumsal yapısı ve devlet örgütlenmesine bakıldığında darbelerin esasen yönetsel sorunlardan ve demokrasinin tüm kurumlarıyla oturamamasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ayrıca darbe tehdidinin var olması, ülkemizde halen askeri vesayetin devam etmesi, askerlerin iç ve dış güvenlik dışında aynı zamanda ülkenin siyasal düzeninden de sorumlu olduklarına, devletin bekası ve geleceğini ilgilendiren her konuda söz sahibi olması gerektiğine inanmalarının da etkisi vardır. Çiğdem'in (2009:95) deyişiyle, "Türkiye'de yürürlükteki siyaset sistemi, askeri-sivil bir bürokrasi ve bu tabakanın toplumsal destekçilerinin egemen olduğu patrimoniyal bir vesayet rejimine dayanmaktadır. Türkiye'de siyasal iktidarların, hangi politik ya da ideolojik tercihe sahip olursa olsun, bu patrimoniyal tahakküme boyun eğmesi ve bu nedenle sadece "ihale-atama-tayine" dayanan bir patronajı ve klientalizmi sürdüren aygıtlar olarak iş görmesi, bu nedenle kaçınılmaz olmaktadır."

Türkiye’de anayasaların her darbe sonrasında yeniden yazılması, hem askeri vesayetın devam etmesine, hem de siyasal sistemin sürekli tartışılmasına ve dolayısıyla bir rejim bunalımının yaşanmasına yol açmıştır. Ara dönem politikaları, söz konusu rejimin yeniden inşa edilmesini amaçlayan yasal ve anayasal düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Ancak, burada dünyadaki örneklerinden farklı olarak Türkiye’de darbelerin kısa süreli olduğunu bilmek ve darbecilerin de siyaset sahnesinde uzun süre kalmak istemediklerini belirtmek lazım. Cizre’nin deyimiyle (1999:61), “Türk ordusunu siyasi özerklik bağlamında Üçüncü Dünya’nın ordularından farklı kılan en önemli özellik, demokrasi ve sivil iktidarın meşruiyetini tanımasıdır (...) İktidarın bekçisi olmadığı gibi demokrasiyi zayıflatma veya sivil otoriteyi ele geçirme gibi herhangi bir girişimi de olmamıştır. Türk ordusu, sivil-asker sınırını yok etmemiştir (...) ordu sivil kurumlara sızdırmaktan ziyade çoğu kez “Silahlı Kuvvetler kanalıyla siyaset sahnesine ağırlığını koymuştur.”

Bugüne kadar Türkiye’de gerçekleşen askeri darbelerin ve bu darbelerin sonucunda kurulan geçici hükümetlerin hiç biri uzun süre devam etmemiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Türk Silahlı Kuvvetleri, sivil yönetimi alaşağı ederek yönetime el koyduktan bir süre sonra yerini tekrar sivil iktidara bırakmıştır. Ordu, darbe sonrasında ülkeyi askeri bir rejimle yönetmeye çalışmamış, aksine, olağanüstü koşulların sona ermesi ve darbeye yol açan gerekçelerin ortadan kalkmasıyla sivil siyasetin önünü yeniden açmıştır. Ayrıca, askeri müdahale dönemlerinin kısa süreli olması, hem ordunun halk katındaki prestij kaybını sınırlandırmış, hem de ülkede istikrar ve güvenliği sağlayan en önemli kurum olduğu düşüncesini pekiştirmiştir. Askerler, darbe sonrasında başta Amerika olmak üzere Avrupa ile olan ilişkilerinin bozulmaması ve Türkiye’nin Avrupa üyeliğine zarar gelmemesi için de mümkün olduğunca kısa süre yönetimde kalmaya çalışmıştır.

Oysa örneklerini daha çok Güney Amerika’nın Arjantin ve Şili gibi ülkelerinde gördüğümüz darbeler, hem uzun süreli olmuş, hem de cunta hükümetleri, iktidarı sivillere bırakmamaya çalışmıştır. Bu durum, bir yandan ordunun yıpranmasına ve otoriter bir rejimin kurulmasına yol açarken, diğer yandan halkın askere olan güveninin sarsılmasına, sivilleşme ve demokratikleşme yönündeki taleplerin de bastırılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla yönetimi ele geçiren cuntalar, ülkeyi mutlak biçimde yönetmişlerdir. Darbeler, genellikle ülkelerin kendi iç dinamiklerden kaynaklandığı gibi dış güçlerin de rolü olabilmektedir. Çünkü bazı güçlü devletler, istemedikleri hükümetleri veya çıkarlarına göre davranmayan sivil yönetimleri iktidardan

düşürmek isterler. Bunun için askeri darbe girişimlerini gizliden desteklemeye çalışırlar.

Türkiye’de meydana gelen darbelerde çoğunlukla başta Amerika olmak üzere bazı dış güçlerin parmağı bulunduğu düşüncesi sıkça gündeme gelmiştir. Bu konuda komplo teorilerine varan tartışmalar ve zaman zaman doğrudan hedef gösterilen ülkeler bile olmuştur. İç güvenliğin tehdit altında olduğu iddia edilerek gerçekleştirilen darbelerin, gerçekte kimin işine yaradığı sorusuna verilecek cevap, hem dış güçlerin etkisini, hem de darbecilerin niyetini ortaya koyacaktır. Bu konularla ilgili bugüne kadar söylenenler, yazılıp çizilenler iddiaların ötesine geçememiştir. Ancak, kesin deliller ortaya konulmasa da darbeler, bazı dış devletlerin çıkarlarına uyduğu için yine o devletler tarafından desteklenmiştir.

Ancak, herkesin üzerinde ittifak edeceği en önemli husus, darbelerin, Türkiye’de demokratik düzeni ve çok partili sistemi kesintiye uğrattığı, insan hakları ve bireysel özgürlükleri kısıtladığı dolayısıyla ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal alanda geri kalmasına yol açtığı söylenebilir. Bugüne kadar gerçekleşen darbelerin hiç biri, ülkenin kalkınmasını ve var olan sorunların çözülmesini sağlamadığı gibi antidemokratik uygulamalar nedeniyle toplumun kutuplaşmasına, sorunların kronikleşmesine ve siyasal sistemin tıkanarak sivil alanın daralmasına yol açmıştır. Ülkenin geri kalmasına yol açtığı için de halk hiç bir zaman bu türden girişimlere sıcak bakmamıştır.

2. 15 Temmuz Askeri Darbe Girişiminin Sosyolojik Analizi

15 Temmuz darbe girişimi, Türk siyasi tarihinde gerçekleşen darbelerin hiç birine benzememektedir. “Asimetrik askeri ve sivil unsurlar ihtiva eden isyan, kemiyet ve keyfiyet itibariyle diğer tüm darbelerden farklılıklar taşımaktadır” (Topaloğlu, 2016:8). Çünkü gerek darbenin hazırlanışı ve aktörleri, gerekse uygulanışı ve sonuçları itibariyle nev-i şahsına münhasır olduğu söylenebilir. Türkiye’de askeri darbelerin sosyolojik zeminine bakıldığında genellikle karşımıza askeri ve sivil bürokrasi çıkmaktadır. Hükümetlerin politikalarından rahatsızlık duyan veya ülkenin gidişatından memnun olmayan silahlı kuvvetlerin komuta kademesi, anayasadan da güç alarak iktidara el koymayı olağan, gerekli ve meşru görmüştür. Nitekim darbeciler, devletin kurucu unsuru olarak ülkenin çıkarı ve devletin egemenliği adına hareket ettiklerini ve oluşan kaotik durumu ortadan kaldırmak için müdahalede bulunduklarını iddia etmişlerdir.

Cumhuriyet döneminde gerçekleşen darbe ve darbe girişimlerinin ortak özelliği, ordunun kendisini devletin kurucu ve koruyucu unsuru olarak görmesi ve sivil hükümet üzerinde bir güç ve yetkiye sahip olduğunu düşünmesidir. Ordu mensuplarının kendilerine ilişkin böyle bir hak ve yetkiyi görmelerinin birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden birisi de, Kurtuluş mücadelesini kazanan askerlerin, aynı zamanda cumhuriyet rejimini de kuran kesim olmasıdır. Bağımsızlık mücadelesinde sivil erkanın etkisi ve rolü tartışmalı olsa da, gerçek şu ki, askeri sınıf, bu mücadelenin hem baş aktörü, hem de uygulayıcısı olmuştur. Haliyle askerler, kendilerini ülkenin selametine ve gidişatından sorumlu görmekte, aldıkları eğitim de onları bu yönde kanalize etmektedir.

Cumhuriyet tarihi boyunca gerçekleşen darbelerin hiç biri, toplumsal meşruiyeti olmadığı gibi, darbelerin toplum tarafından onaylanması da söz konusu olmamıştır. Generallerin darbe sonrasında hazırlattıkları anayasalar, halk tarafından ülkenin bir an önce demokrasiye geçmesi istendiği için kabul görmüştür. Ayrıca halkın darbe girişimine karşı çıkma olasılığı bulunmadığı gibi, darbecileri cezalandırmaları da mümkün olmamıştır. Ancak, gerçekleşen her darbe, ülkenin siyasi ve ekonomik gelişmesine ket vurmuş, demokrasi ve insan haklarını rafa kaldırmıştır. Ara rejim döneminde kaotik durumdan kaynaklanan yoksulluk, kıtlık ve yolsuzluk, halkın yaşam standardını düşürmüş ve ülke eskiye göre daha da kötü bir durum yaşamıştır.

Bugüne kadar gerçekleşen askeri darbelerin hiç biri ülkeye olumlu bir etkisi olmamıştır. Aksine gerek ülke ekonomisinde yarattığı tahribat, gerekse uluslararası arenada ülke imajına düşürdüğü gölge, Türkiye'nin gelişmesine neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında darbe girişimlerinin arkasında yatan dinamiklerin ve darbe zeminini oluşturan toplumsal ve siyasal koşulların iyi analiz edilmesi gerekir. Çünkü hiç bir darbe veya darbe girişi, silahlı kuvvetlerin keyfi tutumundan veya iktidar hirsından dolayı gerçekleşmez. Darbeleri üreten ve besleyen nesnel koşullar vardır ve bu nesnel koşullar var olduğu sürece de darbeler birbirini takip edecektir. Bu yüzden darbelerin nedenlerinin anlaşılması için, tarihsel ve toplumsal bir çözümleme yapılması gerekir.

Geçmişte "...darbelerin başarılı olmasının önemli unsurlarından biri, darbecilerin geniş bir koalisyon tarafından desteklenmesi ve teşvik edilmesiydi. Ancak, geline nokta (15 Temmuz Darbe Girişimi) Erdoğan döneminde medyanın çoğullaşması, sosyal medyanın varlığı, bürokrasinin dönüşümü, yerel yönetimlerin güçlenmesi, yeni bir entelektüel sınıfın ortaya çıkmasıyla

birlikte darbe kültürüne karşı sorgulayıcı bir tutum ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla darbelerin Türkiye siyasi hayatına verdiği zararlar, toplumsal bellekte kurucu bir yere sahip olmuştur” denilebilir. Her ne kadar bu zararların maddi boyutlarını gidermek mümkün olsa da, toplumsal belleklerde yaratılan travmayı iyileştirmek pek kolay olmamaktadır. Nitekim 1980 Darbesi’nin Diyarbakır Cezaevinde yarattığı travma, Kürt sorununun siyasallaşmasında ve bugüne kadar gelinmesinde çok önemli bir rolü olduğu bilinmektedir.

Bu açıdan bakıldığında yukarıda da ifade edildiği gibi, 15 Temmuz darbe girişiminin, kendisinden önceki darbe girişimlerinden son derece farklı olduğu söylenebilir. Bu girişimi anlamak için öncelikle, FETÖ olarak ifade edilen örgütün, devleti ele geçirmek üzere kırk yıla yakındır uyguladığı planları, stratejileri ve manevraları bilmek gerekir. FETÖ’nün ilk temelleri, 1980’lerden sonra atıldı. Zira bu dönemde gerçekleşen askeri darbe, ülkede merkez sağ siyaseti öne çıkartmakla kalmadı, aynı zamanda bu siyasetin en önemli unsuru olan dini grupları ve cemaatleri de besledi ve güçlendirdi. Ulusal solcuları tasfiye etmek veya onları ezmek için dini tarikatlar desteklendi. Devletin önemli kademelerine getirilen cemaat mensupları, zaman içinde kendi görüşlerine uygun bir kadrolaşma hareketine veya devlet içinde paralel bir yapılanmaya gittiler. FETÖ, bu grupların hem en eski olanıdır, hem de devletten en çok beslenen kesimi olmuştur.

1980’lerden sonra özellikle liberal-muhafazakâr partilerin iktidara gelmesi, ulusal sağ tandanslı bir yapılanma olarak örgütlenen FETÖ’nun sürekli güçlenmesine yol açmıştır. FETÖ, ilk ortaya çıktığı günden beri eğitimi, bir araç olarak kullanmış ve devletin en stratejik kurumları olan yargı, ordu ve emniyeti ele geçirmeyi hedeflemiştir. Devlet içinde zamanla güçlenerek hem siyasi, hem de ekonomik açıdan önemli kazanımlar elde etmiştir. Hükümetlerin bu yapıya sempati ile yaklaşmasının en önemli nedeni, FETÖ’nün ılımlı İslam’ı ve muhafazakâr-milliyetçiliği savunması ve dış ülkelerde açtığı okullarla Türkiye’nin adını duyurmuş olmasıdır. Nitekim cemaatin, dünyanın 168 ülkesinde okulu bulunmaktadır ve yüz elli milyar dolara yakın bir serveti olduğu söylenmektedir.

Liberal politikaların öne çıktığı 1980’lerin başında eğitim, Türkiye’de en çok ihtiyaç duyulan alanlardan biri olmuş ve FETÖ, bu açığı iyi görüp değerlendirerek, özellikle özel sektörde eğitim kurumlarını açtırmak suretiyle faaliyetlerde bulunmuştur. Eğitimin her kademesinde özellikle uluslararası öğrenci proje yarışmalarında elde edilen başarı, söz konusu yapının sadece ülke içinde değil, ülke dışında da yayılmasını ve güçlenmesini sağlamıştır.

Cemaat, çoğu kez dini kimliğini kullanmak suretiyle varlıklı iş adamlarından nakdi yardımlar almış, bununla öğrenci yurtları, özel okullar veya özel üniversiteler açmıştır. Ayrıca bu süreçte eğitim alanının dışında neredeyse özel sektörün tüm alanlarında -medyadan, hastanelere, sivil toplum kuruluşlarından sigorta şirketlerine, giyim fabrikalarından spor kulüplerine kadar birçok alanda faaliyet göstermiştir.

Bir yandan bürokraside, diğer yandan özel sektörde örgütlenen cemaat, özellikle AK Parti döneminde inanılmaz bir biçimde güçlenmiştir. İktidara geldiği 2002 yılından itibaren cemaatin desteğini arkasında bulan AK Parti, aynı şekilde cemaatin taleplerini de her zaman dikkate almıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "ne istediniz de almadınız" şeklindeki beyanı bu açıdan anlamlıdır. Ancak, Gülen'in Amerika'ya yerleştikten sonra Türkiye'nin iç işlerine yönelik eleştirel tutumu ve olayları yorumlayış biçimi hükümetle olan bağların kopmasına yol açmıştır. İsrail'le yaşanan "Mavi Marmara" olayı, ardından, Gülen'in İsrail'in haklılığını ima eden beyanı, Oslo görüşmelerinin basına sızdırılması, MİT müsteşarı Hakan Fidan'ın tutuklanma girişimi, Cumhurbaşkanı'nı hedef alan 17-25 Aralık 2013 operasyonu ve Adana'da Mit tırlarının durdurulması gibi bir olaylar, cemaatin hükümeti düşürmeye veya en azından zor durumda bırakmaya çalıştığının somut göstergeleri olarak görülebilir.

Milli Güvenlik Kurulunda cemaatin bir terör örgütü olarak ilan edilmesi, kamu kurumlarının önemli mevkilerinde bulunan cemaat üyelerine görevden el çektilmesi ve Yüksek Askeri Şura'da FETÖ'ya bağlı subayların ihracının isteneceğinin anlaşılması üzerine cemaat, 15 Temmuz 2016'da Türk Silahlı Kuvvetleri içinde yer alan bazı generallerin tertibiyle bir darbe girişiminde bulundu. Darbe girişimine yol açan en önemli neden, 2013 yılından itibaren FETÖ'ya bağlı mülki ve idari amirlerin tasfiyesine gidilmiş olmasıdır. Ayrıca, askeri yapılanmanın deşifre edilmeye, yargı reformuyla cemaate bağlı yüksek yargı mensuplarının görevden alınmaya başlanması, polis ve mit teşkilatında kümelenen cemaat üyelerinin azledilmesi gibi bir dizi uygulama, darbe girişiminin meydana gelmesinde çok önemli rol oynamıştır.

15 Temmuz gecesinde gerçekleşen darbe girişimi, cemaatin kırk yıl boyunca elde ettiği kazanımlarını kaybetmeye başlamasıyla ve daha da önemlisi Amerika gibi bazı dış güçlerin telkiniyle etkili olmuştur. Yıllardır Amerika'da yaşayan Gülen'in "dinler arası diyalog" veya "ılımlı İslam" adı altında yürüttüğü faaliyetlerinin batı dünyası tarafından destek gördüğü bilinmektedir. Batı'nın Ortadoğu'da gelişen ve kalkınan bir Türkiye'yi istememesi,

Türkiye’de etnik ve mezhebi bir çatışmanın yaratılmak istenmesi, Suriye’deki iç savaştan kaçan göçmenlerin Avrupa ülkeleri tarafından istenmemesi ve Türkiye’nin bu konudaki insani tutumu gibi bir dizi olay ve olgu, darbenin dış güçler tarafından FETÖ eliyle gerçekleştirilmek istenmesinin nedenlerini oluşturmaktadır.

15 Temmuz 2016 günü tarihinde Türk Silahlı Kuvvetler içinde yer alan ve kendilerine “Yurtta Sulh Konseyi” adı veren bir grup asker, darbe girişiminde bulunmuş, ancak aşağıda ayrıntılı bir biçimde ele alınacak nedenlerden dolayı darbe bastırılmıştır. 15 Temmuz askeri darbe girişiminin başarısız olmasının bir çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında, darbeyi adeta bir gelenek haline getirmek isteyenlere karşı halkın karşı çıkmasıdır. Türkiye’de henüz 1980 darbesinin toplumsal bellekte bıraktığı izler kaybolmamışken, yeniden bir darbeye maruz kalmak, toplumda beklenmedik bir biçimde tepki toplamasına ve darbecilere karşı çıkılmasına neden olmuştur. Darbe girişimine karşı toplumun verdiği refleks, son derece anlamlıdır. Zira bugüne kadar gerçekleşen darbeler, bir oldubittiye getirilmiş ve halk, hiçbir biçimde sürece müdahale edememiştir.

Darbe girişiminde 246 kişinin ölmesi ve 1540 kişinin yaralanması, toplumun darbeye karşıya tavrını net bir biçimde ortaya koyduğu gibi, halk, demokrasi nöbetleriyle de bu tavrını pekiştirmiştir. Beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan ve ortaya çıktığı andan itibaren yine beklenmedik bir biçimde toplumda tepki toplayan darbe girişimi, gerek cumhurbaşkanının, gerek hükümetin ve muhalefet partilerin, gerekse sivil toplumun ortaya koyduğu tavır sayesinde bastırılabilmiştir. Toplumun darbe karşıtı tepkisini sert bir biçimde ortaya koymasının en önemli iki nedeni bulunmaktadır. Biri 1950’lerden sonra iktidara gelen merkez partilerin sürekli darbeye iktidardan düşürülmelerinin söz konusu seçmen kitlesinde yarattığı husumettir. Özellikle Adnan Menderes’in darbe sonrasında idam edilmesi mevcut hükümetler tarafından sürekli gündemde tutulmuş ve toplumsal bellekte güncel kalınması sağlanmıştır.

Adnan Menderes’in başına gelenin Erdoğan’ın da başına gelebileceği korkusu ve kaygısı, yine toplumun büyük bir kesimi tarafından endişeyle karşılanmış, bu durum, doğal olarak darbe girişimine karşı çıkmanın sosyo-psikolojik nedenini oluşturmuştur. 1980 darbesinin toplumda yarattığı travma henüz geçmemişken, yeniden benzer bir travmaya maruz kalma olasılığı halk katında şiddetli tepkiye neden olmuştur. Türkiye’de özellikle AK Parti’nin iktidarda olduğu son on beş yılda muhafazakâr bir orta sınıf güçlenmiş

ve bu sınıf darbeye karşı durarak demokrasi ve milli iradeye yönelik tepkisini ortaya koymaktan çekinmemiştir. Aynı şekilde toplumda darbenin dış güçler tarafından yapıldığına inanılması, Türkiye’de merkez sağ’da duran milliyetçi-muhafazakâr bir kesimin daha fazla tepki göstermesine neden olmuştur. Darbe gecesinde camilerde okunan salalar da en çok da bu kesimi etkilemiştir.

Yakın zamanda Ortadoğu ülkelerinin birçoğunda darbelerin yaşanması, Irak’ta, Mısır’da ve Suriye’de yaşanan iç çatışmalar, toplumda, Türkiye’de de benzer bir durumun yaşanabileceği endişesini doğurmuş ve bu endişe darbeye karşı gelinmesinde etkili olmuştur. Nitekim toplumun endişesini haklı çıkaracak bir sürü gelişme, hem darbe sırasında, hem de sonrasına ortaya çıkmıştır. Örneğin darbe sonrasında hiç bir Avrupa ülkesi, Türkiye’deki darbe girişimini doğrudan eleştirmedeği gibi nerdeyse girişimin neden başarılı olamadığını ima eden açıklamalar yapmışlardır (Alpan, 2016:250). Aynı şekilde Amerika, ilk yaptığı açıklamada darbeye karşı olduğunu söylemekten çekinmiş, Türkiye’de istikrar olmasını arzuladıklarını söyleyerek bir yerde darbenin kendileri açısından çok da önemli olmadığı belirtmeye çalışmışlardır.

Zaten toplumun, Amerika’nın askeri darbelerde hep parmağı olduğu yönünde yaygın bir kanaati söz konusudur. Müdahalecilerin Amerika ile işbirliği içinde olduğunu düşünen önemli bir kesim mevcuttur. Ancak, burada esas üzerinde durulması gereken nokta, Amerika’nın uluslararası siyasette çıkarına uygun bir politika izlediği ve darbe ortamlarından yararlanmaya çalıştığıdır. Bu stratejisinde de zaman zaman başarılı olmuştur. Özellikle Türkiye’nin Ortadoğu coğrafyasındaki siyasi, coğrafi ve jeopolitik konumu birçok devlet gibi Amerika’yı da hem yakından ilgilendirmiş, hem de güçlü bir Türkiye’nin kendi çıkarına uygun bulamadığı zamanlar da olmuştur. Söz konusu zamanlarda askeri müdahalelere de pek ses çıkarmamaya çalışmıştır (Yetkin, 2010:7). Bu açıdan Amerika’nın darbelerdeki rolü tartışmalıdır.

Başta Amerika olmak üzere toplumsal bellekte dış güçlere yönelik negatif tutum, 15 Temmuz darbe girişiminde somut bir biçimde ortaya çıkmıştır. Türkiye üzerinde oynanan oyunun ve hayata geçirilmek istenen senaryonun farkında olan toplum, tepkisini ölümü göze alarak ortaya koymuştur. Bu süreçte asla geçştirilmemesi gereken bir husus da, darbe sürecinde medyanın ortaya koyduğu darbe karşıtı tavidir. 15 Temmuz darbe girişiminin medya ve iletişim bağlamında üç ana mesaj verdiği söylenebilir (Demir, 2016:20-21).

İlki FETÖ'nün tahmin edildiğinden de fazla iç ve dış dinamiklerinden beslendiği görülmüştür. Buna karşılık olarak kitle iletişiminin sağladığı “gösterme”, “tekrar etme”, “hatırlatma” işlevleri öne çıkarılarak sürekli ve topyekûn teyakkuzda olunmalıdır. İkincisi bu darbe girişiminin elektronik haberleşme boyutunun çok önde olduğu gözlemlenmektedir. Böyle olduğu için bu darbe girişiminin arkasındaki FETÖ, medya organlarını ve iletişim altyapısını sistemli bir şekilde kullanmış ve hedef almıştır. Darbe girişimini püskürten Türk toplumunun medyaya yansıyan görüntüleri yalnızca ülke içindeki darbe karşıtlarına cesaret aşılamakla kalmamış, uluslararası kamuoyuna da kuvvetli bir mesaj verilmiştir.

Sonuç

Osmanlı'nın siyasi mirasını devralan Cumhuriyet rejimi, kuruluşundan itibaren batının ileri demokrasisini temel alan bir düzen kurmaya çalışmıştır. Kurtuluş mücadelesini veren askerler, doğal olarak devletin kurucu ve koruyucu misyonunu da üstlenmiş, yaptıkları anayasalarla da bunu teminat altına almıştır. Cumhuriyet ideolojisinin, modernleşmenin ve batılılaşmanın öncüsü olan ordu, Türkiye’de yıllarca siyasetin de öznesi olmuştur. Ülkeyi ilgilendiren her konuda söz söylemeyi, dış ilişkilerde rol almayı dolayısıyla sivillerin işi olan siyaseti de belirlemeyi ve denetlemeyi bir vazife olarak bilmiştir. Nitekim çok partili hayata geçtiğimiz 1950’lerden bugüne kadar ordu, defalarca hükümeti düşürmüş, demokrasiyi askıya almış ve ara rejimler kurmuştur.

Askeri darbeler Türk siyasi yaşamında çok önemli bir yer tutmaktadır. Zira neredeyse her on yılda bir askerler, sivillere müdahale etmektedir. Bunun son örneği 15 Temmuz gecesinde meydana gelmiştir. Bu darbe girişimi, daha önceki darbelerden hem yapı ve içerik hem de uygulanış ve sonuçları açısından farklılık arz etmektedir. Türkiye’de ilk kez FETÖ olarak bilinen dini bir cemaat, uzun yıllar ordu, yargı ve emniyet başta olmak üzere stratejik açıdan önemli olan kamu kurumlarının birçoğuna sızmak suretiyle sistemli bir biçimde örgütlenmiştir. Ülkedeki bu örgütlü yapı, zaman içinde önemli bir ekonomik ve siyasi güç haline gelmiş ve batı tarafından da yönlendirilerek darbe girişiminde bulunmuştur.

15 Temmuz darbesinin iki önemli sonucu olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, Türkiye’de bir gelenek halini almaya başlayan darbelerin, artık toplum tarafından sadece tasvip edilmediği değil, aynı zamanda istenmediği ve olası darbelerin artık kolay bir biçimde yapılamayacağının anlaşılmasıdır.

Millet, kökü dışarda olduğuna inandıkları darbelere ölümü göze alarak karşı çıkmış ve askerın siyasete bulaşamaması, sivil otoritenin emrinde ve kendilerine tevdi edilen güvenlik işleriyle uğraşmaları gerektiği mesajını vermiştir. Halk, ilk kez darbeye karşı ayaklanmış, ölümü pahasına tankların önüne atılmıştır. Halk, bundan sonra darbe yapma fikrini taşıyanlara çok önemli bir ders vermiş ve kendi özgür iradesiyle seçtiği sivil hükümetin arkasında durarak, milli iradeye müdahaleyi reddetmiş ve demokrasinin işlemlerini talep etmiştir.

Darbe girişiminin ikinci önemli sonucu, FETÖ'nun ülkede yıllardır adeta bir korku imparatorluğu gibi hareket etmesinin önüne geçilmesidir. Kırk yıldır devletin neredeyse tüm kurumlarına sızan, dini hassasiyetleri kullanarak, başta eğitim ve sağlık olmak üzere kamudaki birçok alanda örgütlenen bu yapı, darbe girişiminin başarısızlığı uğramasıyla hem gücünü, hem de toplum üzerindeki etkisini kaybetmiştir. Zira devletin en stratejik kurumlarında sistemli bir biçimde ve gizlice örgütlenen bu yapı, yıllarca kendi mensuplarını kayırmış, başta usulsüzlük ve sınav sorularının çalınması olmak üzere, torpil ve adam kayırma gibi gayrı ahlaki davranışlarla toplumda bir korku psikolojisi yaratmıştır. Bu durum, toplumda devlete karşı güvensizliğe, hak ve hukukun yerine gelmediğine ilişkin yaygın bir kanının oluşmasına neden olmuştur. Darbe girişiminin bastırılması, akabinde cemaatle bağlantılı kişilerin kamudan atılması, hem devlet içinde paralel bir yapının önüne geçilmesi, hem de toplumun devlete olan güveninin yeniden tesis edilmesi sağlanmıştır.

Kaynakça

- ALPAN, Ahmet (2016). *Amerika Birleşik Darbesi ve Fethullah*, Bizim Kitaplar, İstanbul.
- ÇİĞDEM, Ahmet (2009). *D'nin Halleri, Din, Darbe, Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YETKİN, Çetin (2010). *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.
- AFYONCU, Erhan. ÖNAL, Ahmet. DEMİR, Uğur (2016). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ, Hakan (2014). *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- OFLAZ, Lütfü (2016). "Ordu Elden Gidiyor diyor Yobaz Militaristler", Star Gazetesi, 21.08.2016.
- MİŞ, Nebi vd. (2016). *15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması*, Seta Yayınları, İstanbul.
- YENİÇERİ, Özcan (2015). *Genç Osman'dan Menderes'e Darbe ve Demokrasi*, Kripto Yayınları, Ankara.
- DEMİR, Sertaç T. (2016). *15 Temmuz Darbe Girişiminde Medya*, Seta Yayınları, İstanbul.

TAYYAR, Şamil (1999). *Beşinci Darbe*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

CİZRE, Ümit. *Muktedirlerin Siyaseti* (Çev.C.Ekiz), İletişim Yayınları, İstanbul.

TOPALOĞLU, Yasin (2016). *ABD, İsrail ve FETÖ'nün Türkiye'yle Asimetrik Savaşı Son Darbe*, Elips Kitap, Ankara.